

મનોવિજ્ઞાન ચિકિત્સાક્ષેત્ર અને વિશ્લેષાત્મક સંશોધનો અને અભ્યાસ અંગેના અવકાશ

ડૉ એન. એ. રત્નોતર ¹

¹ મનોવિજ્ઞાન વિભાગ, આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, શ્રીમતી આર.ડી.શાહ.આર્ટ્સ એન્ડ શ્રીમતી, વી .ડી.શાહ કોમર્સ કોલેજ ધોળકા.

ABSTRACT:

ચિકિત્સાએ મનોવિજ્ઞાનનું પેટાક્ષેત્ર છે. જે માનસિક બીમારી અને ભાવનાત્મક મુશ્કેલીઓના મૂલ્યાંકન નિદાન સારવાર અને નિવારણ સાથે કામ કરે છે. તબીબી મનોવૈજ્ઞાનિકો વિવિધ પ્રકારના ઉપચારાત્મક અભીગમોનો ઉપયોગ કરે છે, જેમાં જ્ઞાનાત્મક થેરાપી, સાયકોડાયનેમિક થેરાપી અને માનવતાવાદી ઉપચારનો સમાવેશ થાય છે, જે વ્યક્તિઓને તેમની મનોવૈજ્ઞાનિક સમસ્યાઓ દૂર કરવામાં મદદ કરે છે.

મનોવિજ્ઞાન ચિકિત્સાત્મક મનોવિજ્ઞાનની બોલબાલા છે. U.S.A.માં દર લાખ લોકોએ 26.4 ટકા મનોવિજ્ઞાનકો અને 10.5 ટકા મનોચિકિત્સકો છે (2004). જ્યાં વ્યક્તિ છે, ત્યાં સમસ્યા છે. જ્યાં સમસ્યા છે, ત્યાં સલાહ કે સારવારની જરૂર છે, અને જ્યાં સારવાર કે ચિકિત્સાની જરૂર છે, ત્યાં ચિકિત્સાનું મનોવિજ્ઞાન છે. આપણા દેશમાં જ્યાં 33 કરોડ લોકો નીરક્ષર છે. (2005) જેમાં 50 ટકા સ્ત્રીઓ છે. ચિકિત્સાનું મનોવલણ કેળવાયું નથી ત્યાં ચિકિત્સા મનોવિજ્ઞાનની અત્યાંત આવશ્યકતા છે.

અમેરીકામાં પણ મનોવિજ્ઞાન વધુ સુધી ખૂબ જ લોકપ્રિય રહ્યું છે. વિનયન અને વિજ્ઞાનમનોવિજ્ઞાન પ્રથમ કમે આવે છે (National Centre for Education Statistics, 1991). 1980ના અંતમાં 45,000 થી વધારે સ્નાતકોને મનોવિજ્ઞાનમાં મુખ્યવિષય તરીકે સ્નાતકની 'ડિગ્રી' આપવામાં આવી હતી. 1985 થી દર વર્ષે તેમાં 5 ટકાનો વધારો થાય છે. 1988માં પ્રાપ્ત થયેલ આકાશઓ મુજબ મુખ્યવિષય તરીકે રસાયણવિજ્ઞાન, ભૌતિકશાસ્ત્ર, વિદેશીભાષા, સમાજશાસ્ત્ર, ભૂસ્તરશાસ્ત્ર કરતા મુખ્ય મનોવિજ્ઞાન વધારે ડિગ્રી એનાયત કરવામાં આવે છે. ઈ.સ. 1980માં 3,000 કે તેથી વધારે વિદ્યાર્થીઓને મનોવિજ્ઞાન ડૉક્ટરની ડિગ્રી આપવામાં આવી. તેમાં ચિકિત્સાત્મક મનોવિજ્ઞાનું વિશાળ વિદ્યાર્થી જૂથ હતું, (Stapp, Fuleher Wickerski, 1981). 2005માં બૌદ્ધાત્મક વાર્તાનીક 'થેરાપી'ના ગ્રેજ્યુએટની સાંખ્યા 68.9 ટકા થવા જાય છે.

KEYWORDS:

પ્રસ્તાવના:

માનવ જીવનની પ્રગતિમાં આપણે જોઈએ છીએ કે જેમ જેમ માણસ પ્રગતિ કરતો જાય છે. આદિમાનવએ તેમ તેમ પોતાની આસપાસની દુનિયાને જાણવાની પ્રવૃત્તિ કરતો જોવા મળ્યો છે. છેલ્લેથી હાલના આધુનિક યુગના માનવનું દરેક સર્જન એ સંશોધનના કારણે થયેલું છે. પહેલાના સમયમાં વહેમ અને કેટલીક પરાંપરાગત રૂઢિઓને જ્ઞાનમાં ગણવામાં આવતી પરંતુ સમય જતાં જતાં માનવ સંશોધન દ્વારા તેમાં બહાર આવતો ગયો છે. અને આજે વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન તરફ ઢળતો ગયો છે. તેથી વિજ્ઞાન એ જ સંશોધનનું મૂળ છે જુદી જુદી જગ્યાએ. વ્યક્તિએ શરૂઆત જ પ્રકૃતિને અને ઈશ્વરને સમજવાના પ્રયત્નો કરતાં રહ્યાં

છે. રહેલી શરૂઆતમાં કોઈ ઘટના કે બનાવની તપાસ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી થતી પરંતુ તેમાં આયોજનનો, શરૂઆતમાં કોઈપણ બનાવ માટે વ્યક્તિના અનુભવ ઉપર આધાર રાખવામાં આવતો હતો અને તેના અભાવ પણ જોવા મળતો હતો આમ માનવજીવનમાં પ્રગતિ અને પોતાની જરૂરિયાતો અને મહેચ્છાઓને પૂરી કરવાની આંધળી. દોટ એ વ્યક્તિને ક્યારેક પ્રાપ્તિનો સંતોષ આપે છે. જ્યારે પોતાના ધ્યેયની પ્રાપ્તિનો અભાવ એ વ્યગ્રતા ચિંતા તરફ પ્રેરે છે. અને જેના અભ્યાસનું ક્ષેત્ર કે જેમાં વ્યક્તિ મનોવિજ્ઞાન અને તેના પેટા ક્ષેત્રોની મદદથી તેને પોતાના સરળ સહજ અને સંવાદિત વ્યક્તિત્વ પાછું મેળવવામાં મદદ કરે છે

મનોવિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર પેટા શાખાઓ 1879 દ્વારા જર્મનીમાં લિપ્સિંગ યુનિવર્સિટીમાં પ્રથમ પ્રયોગ શાળાની સ્થાપનાથી મનોવિજ્ઞાનનું સ્વતંત્ર વિજ્ઞાન તરીકે અથવા વૈજ્ઞાનિક રીતે મનોવિજ્ઞાનનો જન્મ થયો આમ મનોવિજ્ઞાનની જન્મભૂમિ યુરોપ હોવા છતાં કર્મભૂમિ અમેરિકા બની હતી જે સંદર્ભે અમેરિકન સાયકોલોજીકલ એસોસિએશન કે જેણે વિદ્યા શાખાના મુખ્ય પ્રવક્તા તરીકેનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. અમેરિકન સાયકોલોજીકલ એસોસિએશન કે જે મનોવિજ્ઞાન અને મનોવૈજ્ઞાનિકોના કાર્ય ક્ષેત્રના વ્યાપ અંગે સતત નોંધ લે છે જેના સંદર્ભે મનોવિજ્ઞાનના વિભાગો જોવા મળે છે હાલમાં આ વિભાગોની સંખ્યા 2025 ના અભ્યાસ પ્રમાણે 56 જેટલી જોવા મળે છે

- અમેરિકા સાયકોલોજીકલ એસોસિએસન પ્રમાણે મનોવિજ્ઞાનના પેડાક્ષેત્ર

- 1 સામાન્ય મનોવિજ્ઞાનમાં
- 2 મનોવિજ્ઞાનનું અધ્યાપન
- 3 પ્રાયોગિક મનોવિજ્ઞાન
- 4 મૂલ્યાંકન અને માપન
- 5 શારીરિક અને તુલના મનોવિજ્ઞાન
- 6 વિકાસલક્ષી મનોવિજ્ઞાન
- 7 ધ સોસાયટી ફોર સાઇકોલોજીકલ સ્ડી ઓફ સોશિયલ ઇશ્યુઝ
- 8 મનોવિજ્ઞાન અને કલાઓ
- 9 ચિકિત્સા મનોવિજ્ઞાન
- 10 મનોવિજ્ઞાન અને કલાઓ
- 11 ચિકિત્સા મનોવિજ્ઞાન
- 12 પરામશિય મનોવિજ્ઞાન
- 13 ઔદ્યોગિક અને સંગઠન મનોવિજ્ઞાન
- 14 શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન
- 15 શાળા મનોવિજ્ઞાન
- 16 સલાહ મનોવિજ્ઞાન
- 17 જનસેવામાં મનોવિજ્ઞાનિકો
- 18 સેવા મનોવિજ્ઞાન
- 19 પુખ્તવસ્થાનો વિકાસ અને વૃદ્ધાવસ્થા

- 20 વ્યવહારલક્ષી પ્રાયોગિક અને ઈજનેરી મનોવિજ્ઞાનિકો
- 21 પુન : સ્થાપનલક્ષી મનોવિજ્ઞાન
- 22 ગ્રાહકલક્ષી મનોવિજ્ઞાન
- 23 સૈધ્ધાંતિક અને તાત્વિક મનોવિજ્ઞાન
- 24 વર્તનનું પ્રાયોગિક વિશ્લેષણ
- 25 મનોવિજ્ઞાનનો ઇતિહાસ
- 26 જનસમુદાયનું મનોવિજ્ઞાન (community psychology)
- 27 મનોલક્ષી ઔષધશાસ્ત્ર (psychopharmacology)
- 28 માનસોપચાર
- 29 મનોવૈજ્ઞાનિક સંમોહન
- 30 સ્ટેટ સાઇકોલોજીકલ એસોસિએશન અફેર્સ
- 31 માનવવાદી મનોવિજ્ઞાન
- 32 મનોદુર્બળતા (mental retardation)
- 33 જનસંખ્યા અને પર્યાવરણલક્ષી મનોવિજ્ઞાન
- 34 મહિલાઓનું મનોવિજ્ઞાન
- 35 બાળ, યુવા અને કૌટુંબિક સેવાઓ
- 36 આરોગ્યનું મનોવિજ્ઞાન (health psychology)
- 37 મનોવિશ્લેષણ
- 38 ચિકિત્સાત્મક ન્યુરોસાઇકોલોજી
- 39 મનોવિજ્ઞાન- લો સોસાયટી
- 40 સ્વતંત્ર રીતે વ્યવસાય કરનાર મનોવૈજ્ઞાનિકો
- 41 કૌટુંબિક મનોવિજ્ઞાન (family psychology)
- 42 સજાતીય સંબંધો ધરાવનાર વ્યક્તિઓનું મનોવૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કરનાર મંડળ
- 43 વંશીય લઘુમતીઓનું મનોવૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કરનાર મંડળ
- 44 સમૂહ માધ્યમનું મનોવિજ્ઞાન (media psychology)
- 45 વ્યાયામ અને રમતનું મનોવિજ્ઞાન
- 46 શાંતિનું મનોવિજ્ઞાન (peace psychology)
- 47 જૂથ મનોવિજ્ઞાન અને જૂથ માનસોપચાર

48 PIRI

➤ ચીકીત્સા મનોવિજ્ઞાન કાર્યસ્થળ (Work Setting for Clinical Psychology) :

મોટાભાગના ચીકીત્સાકોચે બાળવિકાસ ચીકીત્સા કે માર્ગદર્શન કેન્દ્રમાં કાર્ય કરે છે. આમ છતાં તેમના કાર્યસ્થળ બધી જગ્યાએ પ્રસરેલા હોય છે . સ્વતાંર રીતે કામ કરતા ચીકીત્સા મનોવિજ્ઞાનકોની સાંખ્ય નોંધપાત્ર રીતે વધી ગઈ છે (નોરકોસ અને અન્ય, 2005).

1. ચિકીત્સા મનોવિજ્ઞાન અને તેનો ઇતિહાસ
2. માનસિક વિકૃતિઓનું મૂલ્યાંકન અને નીદાન
3. ઉપચારના વિવિધ સ્વરૂપો અને તેમની અસરકારકતા
4. ચિકીત્સા મનોવિજ્ઞાન પ્રકટિસમાં નૈતિકતા અને ધોરણો
5. માનસિક સ્વાસ્થ્ય નીતિઓ અને સિસ્ટમો
6. માનસિક સ્વાસ્થ્ય પર સામાજિક ,સાંસ્કૃતિક અને પર્યાવણીય પરિબલોની અસર
7. પદાર્થનો દરૂપયોગ અને વ્યસન
8. ખાવાની વિકૃતિઓ
9. ચિંતા અને મૂડ ડીસઓર્ડર
10. વ્યક્તિત્વ વિકૃતિઓ

➤ દર્દીઓ અને સમસ્યાઓ (Clients & Problems):

દર્દીઓની સમસ્યાઓ અનેક પ્રકારની હોઈ શકે છે, જેમને તે શારીરિક માનસિક, આર્થિક તેમજ સામાજિક સ્તરે અસરકારક બની શકે છે. નીચે દર્દીઓની સામાન્ય સમસ્યાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે:

1. શારીરિક સમસ્યાઓ:

- યોગ્ય સારવારનો અભાવ
- સમયસર નિદાન ન થવું
- દવાઓના સાઈડ ઇફેક્ટ્સ
- લંબાતી બીમારી (chronic illness)ની અસરો
- હોસ્પિટલોમાં સુવિધાઓનો અભાવ

2. માનસિક સમસ્યાઓ:

- ડિપ્રેશન, ચિંતા અથવા માનસિક દબાણ
- બીમારીના કારણે મનોબળ ઘટવું

- લાંબા સમય માટે હોસ્પિટલમાં રહેવું એથી એકલતા અનુભવી

3. આર્થિક સમસ્યાઓ:

- સારવાર ખર્ચ ભરી શકતા ન હોવો
- નોકરી/ધંધામાં નુકસાન થવું
- બીમાર વ્યક્તિનું આયખું પરિવાર માટે આર્થિક ભાર બનવું

4. સામાજિક સમસ્યાઓ:

- સમાજમાંથી અલગ પડી જવું
- બીમારીને કારણે માનસિક જોર અને અસ્વીકાર
- પરિવારમાંનું સમજદારી ન હોવી

5. વ્યવસ્થાત્મક સમસ્યાઓ:

- હોસ્પિટલમાં લાંબી રાહ જોઈવી પડે
- ડોક્ટર કે નર્સની અણઉપલબ્ધતા
- ચિકિત્સા વ્યવસ્થામાં ભ્રષ્ટાચાર

જો તમને ખાસ પ્રકારના દર્દી (જેમ કે કેન્સરના દર્દી, વૃદ્ધ દર્દી, માનસિક રોગી, વગેરે) વિશે વધુ માહિતી જોઈએ તો કૃપા કરીને જણાવો, હું વધુ નિશ્ચિત માહિતી આપી શકીશ.

- ચિકિત્સા અને મનોવિજ્ઞાનમાં સંશોધનનો અવકાશ

અત્યંત વ્યાપક અને ગહન છે . આ બંને ક્ષેત્રો માનવ આરોગ્ય , માનસિક સુખાકારી અને જીવનની ગુણવત્તા સુધારવા માટે સંશોધનના વિવિધ દિશાઓમાં વિકાસ પામે છે. નીચે તેના મુખ્ય અવકાશો જણાવવામાં આવ્યા છે:

- ચિકિત્સા ક્ષેત્રમાં સંશોધનના અવકાશ:

1. નવાં ઉપચાર પદ્ધતિઓ (New Treatments and Therapies):

- કેન્સર, હૃદયરોગ, ડાયાબિટીસ જેવા хронический રોગોના નવીન ઉપચાર શોધવી.
- જીન થેરાપી, ઇમ્યુનોથેરાપી, રિજેનરેટિવ મેડિસિન (જેમ કે સ્ટેમ સેલ્સ) પર આધારિત સંશોધન.

2. દવા વિકાસ (Drug Development):

- નવી દવાઓની શોધ અને તેના ક્લિનિકલ ટ્રાયલ્સ.
- ઔષધોની અસરકારકતા અને દુષ્પ્રભાવનું મૂલ્યાંકન.

3. પ્રતિકાર શક્તિ અને રોગપ્રતિકારકતાની સમજ:

- રોગોથી બચવા માટેના ટીકા , નવા વેક્સિન અને તેની કાર્યપદ્ધતિ.
- વાયરસ જેવી ચીજોની વિકાસશીલતા (mutation) અંગે અભ્યાસ.

4. ડિજિટલ હેલ્થ અને ટેકનોલોજી:

- ટેલિહેલ્થ, આરોગ્ય મોનીટરીંગ એપ્સ, AI આધારિત રોગ નિદાન સિસ્ટમ.

5. પબ્લિક હેલ્થ અને રોગના નાયણિક અભ્યાસ:

- રોગના પ્રસારના પેટર્ન , પ્રાથમિક આરોગ્ય સેવાઓમાં સુધારણા
- મનોવિજ્ઞાન ક્ષેત્રમાં સંશોધનના અવકાશ:

1. માનસિક રોગોની સમજ અને ઉપચાર:

- ડિપ્રેશન, આંઝાયટી, સ્કિઝોફ્રેનિયા જેવા રોગો વિશે ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ.
- નવી થેરાપીઝ (CBT, DBT, EMDR વગેરે) ની અસરકારકતા.

2. સ્નાયુકોષીય મનોવિજ્ઞાન (Neuropsychology):

- મગજ અને વર્તન વચ્ચેનો સંબંધ.
- બ્રેઇન ઈમેજિંગ (fMRI, PET Scan) દ્વારા માનસિક પ્રક્રિયાઓને સમજૂતી આપવી.

3. શૈક્ષણિક અને વિકાસાત્મક મનોવિજ્ઞાન:

- બાળકના વિકાસ પર તેના મનસ્વભાવ , પરિવારીક માહોલ અને શિક્ષણની અસર.
- ADHD, Dyslexia જેવા મુદ્દાઓ પર સંશોધન.

4. સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક મનોવિજ્ઞાન:

- સમાજમાં વ્યક્તિના વર્તન પર પડતી અસર.
- સંસ્કૃતિ અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય વચ્ચેનો સંબંધ.

5. આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ અને મશીન લર્નિંગનો ઉપયોગ:

- માનસિક સ્વાસ્થ્ય નિદાન માટે AI મોડેલ બનાવવી.
- વર્તનના ડેટાના આધારે રોગની આગાહી કરવી.
- સમાપન

ચિકિત્સા અને મનોવિજ્ઞાન બંને ક્ષેત્રો સતત નવી શોધ અને વિકાસ માટે તૈયાર છે. નાવિન્ય, ટેકનોલોજી, સમાજના બદલાતા માપદંડ

અને વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિકોણના કારણે સંશોધનના અવકાશ સતત વિસ્તરતા જાય છે. આ ક્ષેત્રોમાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ અને સંશોધકો માટે આવનારો સમય નવી શોધોથી ભરેલો છેજો તમને સ્પષ્ટ વિષય પર સંશોધન કરવો હોય (જેમ કે ડિપ્રેશનમાં મેડિટેશનની ભૂમિકા), તો તે વિષય માટે પણ સહાય કરી શકું.:

REFERENCES

1. દવે, સી. બી., (1998), 'અસાધારણ મનોવિજ્ઞાન' સી. જમનાદાસ કંપની., અમદાવાદ . પાના નં .60
2. મનસુરી, જી.આર., (85-1984), પ્રિમ આવૃહત, 'મનોવિજ્ઞાનનુ વિષય વસ્તુ, વિવિધક્ષેરોમા તેનો ઉપયોગ તથા આનુવાશિકતા અને પર્યાવરણ' બી. શાહ. એસ ., અમદાવાદ. પાના નં 5, .8
3. ત્રિવેદી એમ (1972) અને અન્ય લેખકો (ડૉ). ડી., પ્રિમ આવૃતી, 'શિક્ષણમાં આંકડાશાસ', યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ. પાના નં. 148
4. Bakhshi, A., & Sachdeva, P., (2008), "A Study of stress among working women of Banking proffsion", Gujarat journal of psychology vol-28,pp 59-74